

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З РОЗВИТКУ АСЕРТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті викладено огляд актуальності дослідження проблеми асертивності як складової успішної соціалізації дітей підліткового віку. Ґрунтовно проаналізовано вплив сімейного виховання через призму соціалізації підлітків у загальноосвітніх школах різного сценарного спрямування, зокрема школа навчання, золота клітка, інтерактивна школа, школа різних маршрутів, школа соціального досвіду, школа життєтворчості. Зроблено акцент на психолого-педагогічних засобах у процесі соціалізації особистості підлітка: соціально-політичне життя людини, етнокультурні умови, демографічна ситуація, сім'я, заклади освіти, групи однолітків, державні, релігійні та громадські організації тощо.

Висвітлено роль дорослого у створенні атмосфери і умов для реалізації підлітком своїх потреб у самопізнанні, самовдосконаленні та розвитку асертивних якостей. Надано детальні рекомендації вчителям та психологам для створення специфічних, сприятливих умов щодо розвитку гармонійної асертивної особистості сучасного підлітка.

Ключові слова: асертивність, впевненість, соціалізація, інтеріоризація, школа, підліток, соціальна роль, адаптація, успішність.

В статье изложен обзор актуальности исследования проблемы асертивности как составляющей успешной социализации детей подросткового возраста. Основательно анализируется влияние семейного воспитания, но через призму социализации подростков в общеобразовательных школах различного сценарного направления, а именно: школа обучения, золотая клетка, интерактивная школа, школа различных маршрутов, школа социального опыта, школа жизнестроительства. Сделан акцент на психолого-педагогических способах в процессе социализации личности подростка: социально-политическая жизнь человека, этнокультурные условия, демографическая ситуация, семья, учебные заведения, группы сверстников, государственные, религиозные и общественные организации и тому подобное.

Рассмотрена роль взрослого в создании атмосферы и условий для реализации ребенком своих потребностей в самопознании, самосовершенствовании и развитии асертивных качеств. Предоставлены подробные рекомендации учителям и психологам для создания специфических, благоприятных условий для развития гармоничной асертивной личности современного подростка.

Ключевые слова: асертивность, уверенность, социализация, интериоризация, школа, подросток, социальная роль, адаптация, успешность.

In the article the author makes an overview of the relevance in research of the problem of assertiveness where it is highlighted as a component of the successful socialization of adolescent children. The influence of family education is thoroughly analyzed, but through the prism of the adolescents' socialization in secondary schools of different scenarios, namely: a school of education, a «gilded cage», an interactive school, a school of different routes, a school of social experience, a school of life-creativity. The author focuses on psychological and pedagogical tools in the process of socializing the personality of a teenager: socio-political life of a person, ethno-cultural conditions, demographic situation, family, educational institutions, peer groups, state, religious and public organizations, etc.

The article also covers the role of an adult in creating the atmosphere and conditions for the realization of the adolescent's needs in self-knowledge, self-improvement and development of assertive qualities. It is with the help of school psychologists and teachers that teenagers learn to independently create conditions for further effective and confident activity both in social and social-psychological terms. The author explains the peculiarities of psychological support, which should be aimed at forming a positive value relation to their own self and identifying opportunities and potential strengths of

adolescents, solving their personal problems, establishing positive relations with peers, having different levels of assertiveness, forming an adequate attitude to the social side of their own lives and their own self-realization and a assured rooting in it.

Attention is paid to the psychological and pedagogical nature of the concept of difficult upbringing in the context of the phenomena of social norms and deviations from the norm in the behavior of the teenager, which reveals the status of the individual as an object of socio-pedagogical influence when it comes to readiness to learn and implement social norms in practice. In the context of giving help to young adolescents, the question of responsibility is revealed, as the ability to be responsible for their actions, for their lives, which is the most valuable and relevant for the future life of a teenager in general.

It is emphasized that teenagers with a low level of assertiveness have problems in the field of interpersonal communication and interaction with their peers, adults and parents, which demands a serious attitude towards them by psychologists and school teachers, which should provide them with qualified psychological help.

Detailed recommendations are given to teachers and psychologists how to create specific, favorable conditions for the development of a harmonious assertive personality of a modern teenager.

Keywords: assertiveness, confidence, socialization, internalization, school, teenager, social role, adaptation, success.

Постановка проблеми. Проблема розвитку асертивності у підлітків є дуже актуальною в даний віковий період. Саме тепер, коли багато педагогічних і психологічних методів, прийомів та способів соціально-психологічного і педагогічного впливу, розроблених на основі результатів психологічних даних, отриманих, зазвичай, у 90-х роках 20-го століття, перестають бути ефективними, тобто практично не «працюють», усі хто супроводжує процес розвитку підлітків (батьки, шкільні вчителі, соціологи, психологи), шукають все нові й нові технології педагогічного та соціально-психологічного навчання.

Включеними в цей цілісний процес взаємодії з підлітками є шкільні педагоги, психологи, соціальні працівники. Саме їм пропонуються наші рекомендації. Проблема асертивності представляється нам, з одного боку, конкретно-предметним завданням, вирішувати яке належить, перш за все, шкільним психологам і психологам-організаторам, які працюють у дитячих оздоровчих закладах, з іншого – це проблема забезпечення зростаючій особистості ефективних умов вільного, психологічно, морально і духовно насиченого простору. Перш за все – ментального простору, в якому сучасні діти, обтяжені впливом здебільшого психологічно негативної та відверто шкідливої для психіки інформації (телебачення, інтернет, радіо та інші ЗМІ), не мають, по суті, можливості здійснювати вільний і самостійний вибір не тільки своєї поведінки, але й взагалі елементарно не можуть незалежно вибрати себе, тобто не знають, якими і ким їм бути сьогодні.

Спираючись на викладене вище та виходячи з результатів, отриманих за різними параметрами проблематики психології сучасних підлітків, виділимо основні соціально-психологічні детермінанти, які мають вплив на формування у них асертивності. Так, ми підтверджуємо класичні дослідження, і вважаємо, що, як і раніше, вирішальне значення

Psychology

для імпринтингу асертивності має образ і поведінка батьків у родині. Для хлопчиків це, перш за все, образ впевненого батька (що підтверджує результати класичних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних психологів в області підліткової психології).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники зазначеної проблематики (Н. Голованова, Є. Ільїн, М. Кухарев, В. Москаленко, І. Скотнікова, Н. Самоукіната інші) стверджують, що для дітей підліткового віку найважливішим є соціальне оточення і саме воно має не аби який вплив на формування асертивності в структурі особистості.

У своїх дослідженнях Н. Самоукіна виділяє впевнених осіб за характером застосовуваних індивідом засобів, адекватних певній ситуації. А набуття соціального досвіду відбувається лише через знаходження особистості в соціумі, в різних соціальних групах. У свою чергу, М. Кухарев зазначає, що впевненість у собі, перш за все, опирається на самооцінку власної діяльності, а не на зовнішню оцінку і передбачає відхилення критики. І. Скотнікова виділяє такі якості особистості як сміливість, рішучість, упевненість, наполегливість лише в тих випадках, коли вона не пов'язана з тією або іншою конкретною ситуацією і стає генералізатором способу поведінки в усіх ситуаціях.

Розглядаючи таку характеристику як асертивність у процесі соціалізації, ми дотримуємося поглядів В. Москаленка, що у підлітка в процесі соціалізації створюється певна модель світу, соціальних уявлень та узагальнених образів. А оскільки підліток більшість свого часу проводить у загальноосвітній школі, то ми розглядаємо вплив цієї умови соціалізації на розвиток асертивних якостей.

Мета статті полягає в аналізі впливу умов соціалізації загальноосвітньої школи на розвиток асертивних якостей особистості дітей підліткового віку, а також наданні психолого-педагогічних рекомендацій з розвитку асертивності підлітків в умовах загальноосвітньої школи для психологів і педагогів.

Виклад основного матеріалу. Асертивність – це центральна властивість особистості, ядром якої є впевненість, позитивна оцінка індивідом власних навичок і здібностей як достатніх для досягнення значущих для нього цілей та задоволення його потреб.

Сучасний підліток інтроєкує особливості асертивної поведінки батька і матері (особливо її прояв у взаєминах між ними) і відповідно до своїх психологічних якостей (інтуїції, спостережливості, чутливості до спілкування і взаємодії між людьми) швидко «проникає» в специфіку того чи іншого образу і моделі асертивності, які презентує, перш за все, батько.

Найважливішою соціально-психологічною детермінантою асертивності для підлітків є і референтна група (підліткова компанія), в якій у залежності від ступеня впливу інших значущих для нього спільнот

і суб'єктів (педагогів, знайомих дорослих людей та ін.) також формується образ і модель асертивної поведінки.

На думку А. Адлера, А. Фрейда, М. Кляйн, М. Кле, М. Міда та ін., у сім'ях, де розподіл моделей асертивної поведінки порушено (наприклад, у неповних сім'ях), спостерігаються релевантні специфіки цих порушень моделі асертивної поведінки [Адлер, 1998; Адлер, 1997; Фрейд, 1993].

Сьогодні нагальним є формування стратегії або фундаментального психологічного проекту процесу соціалізації, які б цілком могли, з одного боку, надійно забезпечити підлітків моральними гуманістичними орієнтирами, а з іншого – сприяли б максимальній адаптації до мінливого «кризового» соціуму.

Школа – соціальний інститут, який професійно займається формуванням суб'єктності дітей і підлітків, має можливість впливати на їхній світогляд, ставлення до оточуючої дійсності, життєву перспективу. Розглянемо докладніше школи з різними сценаріями соціалізації [Голованова, 2004]. Одним із освітніх сценаріїв соціалізації є «школа навчання».

Основний принцип «школи навчання» – авторитарність. Авторитарна влада – основа сценарію соціалізації «школи навчання», тому вчитель (за Я. Коменським, «Вчитель – Сонце») у школі, з одного боку – безмежний володар життя дітей (його увага, поради повинні доходити до кожного учня в класі, як промені сонця доходять до кожної травички та жучка), а з іншого боку – вчитель є безмежно мудрою людиною, яка стає джерелом знань для своїх учнів. Ця принципова особливість «школи навчання» призводить до того, що однією з найважливіших її проблем стає проблема дисципліни, порядку, підпорядкування владі вчителя та адміністрації.

Така школа тільки навчає: її «продукт» – учень, який оволодіває системою ЗУНів (знань, умінь, навичок). Учителі в «школі навчання» проводять позашкільну роботу, ходять з дітьми на екскурсії, влаштовують свята, але це все підпорядковується потребам навчання і з реальним життям дітей не співвідноситься. Картина життя дорослого світу, яка пропонується в навчальному процесі, ідеалізується, звільняється від протиріч і несуттєвих (на думку педагогів) ознак, що робить хибним, «стерильним» процес соціалізації, що негативно впливає на розвиток асертивності учнів.

Наступний сценарій соціалізації – школа-«золота клітка». Платні та приватні школи нерідко більш за все піклуються тим, як стати несхожими на традиційну школу. Вони витрачають великі сили та матеріальні кошти на оформлення інтер'єру (щоб створити образ школи «будинку радості», «будинку мрії»). Нерідко організатори цього сценарію прагнуть створити в школі атмосферу теплої, безпечної та щасливої будинку як альтернативу страшного і небезпечного світу дорослих.

Психологічно цей сценарій передбачає підтримувати у кожної дитини відчуття власної винятковості, позиції «центру Всесвіту».

Часто саме у цих школах в учнів досить складно формується найважливіша соціальна роль – «соціальна позиція школяра». Вони слабо мотивовані на навчання як на самостійну пізнавальну діяльність, не вміють будувати та підтримувати ділове спілкування, часто відрізняються неадекватною самооцінкою. Сценарій соціалізації в такій школі змушує дітей переживати зіткнення думок щодо своєї «винятковості», але не дає їм досвіду співробітництва, взаємодопомоги. Розвиток асертивностей таких умовах відбувається достатньо умовно.

«Інтерактивна школа». Цей сценарій є характерним для шкіл, які пропонують прагматичні цінності. Головна ідея філософії такої школи – оволодіння комп'ютерними технологіями як основний шлях соціалізації у 22 сторіччя, без них адаптуватися в сучасному соціумі складно. У дітей формується переконання, що діяльність у сфері інформаційних технологій є найбільш престижною та перспективною. Цей сценарій – спроба «зростити» в школах громадян «глобального» суспільства. Уже сьогодні глобалізація розглядається не лише як процес економічної інтеграції, як політичний процес формування «однополярного світу». Один із парадоксів сучасної соціалізації полягає в тому, що люди, які включені за допомогою комп'ютерної технології в інформаційний простір, обов'язково постають перед вибором: споживати інформацію, яка є досить простою, цікавою, захопливою, чи звертатися до цінностей справжньої культури. Це потребує інтелектуальних зусиль, творчості, самовизначення. У тому, який вибір зробить людина, яка отримала «комп'ютерну освіту», проявляється справжній рівень його асертивності як критерію соціалізованості.

«Школа різних маршрутів». Цей сценарій реалізують школи, які заявляють про себе як прогресивні, що йдуть шляхом гуманізації освіти, прагнуть до розвитку індивідуальності дитини, використовують технології диференційного підходу до навчання. Завдання соціально-економічного прогресу в умовах сучасної інформаційної соціалізації диктують необхідність раннього виявлення талановитих людей, потенційних лідерів і організаторів, які мають спеціальні здібності та обдарованість.

Діти, які з різних причин відстають у розвитку, потребують іншого темпу навчання, іншої форми та змісту навчальної роботи. «Керувати» розвитком педагога у такій школі можуть, лише розподіливши учнів на групи всередині класу (як правило, за рівнем успішності), у паралелі – на класи корекції та «спрофільовані», спрямовані на підготовку до певного вищого навчального закладу. Поділ дітей на «успішних» і «неуспішних» не тільки не дає позитивних результатів у вихованні, але є антигуманним. У даному випадку школа

буде соціалізацію, що дезорієнтує, проектує майбутнє соціальних аутсайдерів і, як наслідок, низький рівень асертивності.

«Школа соціального досвіду». Цей сценарій соціалізації ще тільки починає складатися, багато вчителів сприймають його як стратегічну мету нашої освіти та бачать у ньому риси особистісно орієнтованого підходу. Окремі прояви соціалізації за сценарієм школи «соціального досвіду» легко пізнаються. Така школа бачить свою мету не у формуванні системи знань, умінь, навичок, а у становленні готовності до самовизначення в моральній, інтелектуальній, комунікативній, громадянській, правовій сферах діяльності, в розвитку індивідуальності кожного учня та вихованні його як суб'єкта соціалізації з високим рівнем асертивності. Ця школа теж прагне створити своє соціокультурне середовище, збагачувати образ життя дітей. Але такий сценарій суттєво відрізняється від інших тим, що освіта організується не за моделлю «ізоляції від соціуму», а за моделлю «включення в соціум». Тут забезпечується простір різноманітної дитячої діяльності, в тому числі добровільно суспільної, тут панує різновікова взаємодія, де заняття органічно виходять за межі школи у формі дозвілля.

Школа «соціального досвіду» активно використовує спільну творчу діяльність учнів у таких формах: групова дослідницька робота, рольові ігри, спільні пошукові проекти. Тут стримують розвиток негативних проявів дорослішання, коли діти не довіряють світові дорослих, не ладнають з однолітками в школі.

Сценарій соціалізації, який відповідає вимогам сьогодення, на нашу думку, реалізується в моделі школи життєтворчості. Ця модель створена українським соціальним психологом Л. Сохань і її учнями та вже біля 20 років застосовується в деяких загальноосвітніх школах м. Києва. Школа життєтворчості ставить своєю метою сформувати в учнів не тільки систему знань, умінь і навичок, а головним чином, на основі цього готовність до самовизначення в різних сферах діяльності, в розвитку індивідуальності кожного учня і виховання його як суб'єкта соціалізації.

Ми розглянули умови соціалізації школярів у різних типах загальноосвітніх шкіл, які задають різну спрямованість соціалізації та характеристик, що впливають на асертивність підлітків.

У підлітка в процесі соціалізації створюється певна модель світу, соціальних уявлень та узагальнених образів. Інтерналізуючись, соціальні ідеї та образи не лише засвоюються ним на когнітивному рівні, але й привласнюються та перевтілюються у зміст його особистості [Москаленко, 2013].

Соціалізація підлітка здійснюється за допомогою широкого набору засобів, специфічних для того чи іншого суспільства, тієї чи іншої соціальної верстви, того чи іншого віку тих, хто соціалізується. У загальному – це елементи середовища, які здійснюють певний вплив і

Psychology

проявляють себе на різних рівнях. У одному випадку психолого-педагогічним засобом у процесі соціалізації стають її фактори: соціально-політичне життя людини, етнокультурні умови, демографічна ситуація. Психолого-педагогічними засобами другого рівня слід вважати інститути соціалізації: сім'ю, заклади освіти, групи однолітків, державні, релігійні та громадські організації.

Психологи та шкільні вчителі зобов'язані допомагати виявити глибинні причини недовіри підлітків до себе і світу, та через бесіду з ними створити можливість хоча б на деякий час уявити перспективу свого подальшого розвитку та вдосконалення як повноцінних громадян повноцінної країни, в якій є майбутнє. У свою чергу, останнє має будуватися «руками» самих підлітків, і вони повинні це розуміти. Певною мірою необхідно донести до них, що саме від них та їх власних зусиль залежить те, що відбуватиметься в нашій країні в найближчому і далекому майбутньому, і таким чином необхідно делегувати їм своєрідну психологічну можливість відчутти (уявити, помислити) себе людьми, які вже відповідають за інших.

Значущим є також зуміти не тільки сформувані у свідомості підлітків певну логіку й усвідомлену структуру уявлень про те, що їх може очікувати в майбутньому житті, а й розвинути у них уміння переносити ці соціальні уявлення (за принципом екстеріоризації-інтеріоризації) в інші сфери життя та діяльності, а також в інші життєві ситуації.

Велика і важлива цільова функція відведена саме шкільним психологам і педагогам. Саме вони повинні в певний момент часу адекватно і тактовно стимулювати й актуалізувати у підлітків потребу в усвідомленні і розумінні системи соціальних орієнтацій, які безпосередньо в подальшому впливають на специфіку й особливості досягнення та реалізації підлітками своїх життєвих планів, завдань, цілей – саме вони є підсилювачами асертивності, і наче «заземлюють» усі уявлення молодих людей про їхнє майбутнє.

Вирішення перерахованих завдань, у свою чергу, вимагає того, щоб у супроводжуваних підлітків виробилася потреба в оволодінні необхідними здібностями, головним чином здібностями рефлексивного і ментального, розумового плану. Поступово інтеріоризуючись від дорослих, у процесі взаємодії та спілкування з ними, всі зазначені внутрішні здібності переміщуються у внутрішній план і стануть самостійними і, в кінцевому підсумку, індивідуальними особливостями особистості, які чинять прямий вплив на формування асертивності.

За допомогою шкільних психологів і вчителів підлітки навчаються самостійно створювати собі умови для подальшої ефективної та впевненої діяльності як у соціальному, так і в соціально-психологічному плані. Психологічна підтримка в цьому випадку повинна бути спрямована на формування позитивного ціннісного ставлення до

власного «Я» та виявлення можливостей і потенційно сильних сторін цих підлітків, вирішення їхніх особистісних проблем, налагодження позитивних стосунків з однолітками, які мають різний рівень асертивності, формування адекватного ставлення до соціальної сторони власного життя і власної самореалізації та впевненому укоріненню в ній.

Психолого-педагогічну сутність явища важковихованості в розрізі феноменів соціальної норми і відхилення від норми в поведінці полягає в тому, що означене поняття розкриває стан особистості як об'єкта соціально-педагогічного впливу, зокрема, коли йдеться про готовність засвоювати і реалізовувати соціальні норми на практиці. У зв'язку з цим, одним із важливих соціально-психологічних факторів, що обумовлюють розвиток асертивності, є соціальний статус підлітка в групі.

Роль дорослого полягає, на нашу думку, в умінні створити атмосферу та умови для реалізації підлітком своїх потреб у самопізнанні. Учителі і психологи лише зобов'язані коригувати та виступати фасилітаторами в ситуаціях, коли підлітки не можуть знайти форму реагування на проблеми, пов'язані з будь-якою складною ситуацією, обумовленою неасертивним способом поведінки.

Дорослі коригують і допомагають знайти оптимальний для конкретного підлітка спосіб поведінки, який «знімає» почуття та «психологічну настанову» на невдачу, прирікає згодом підлітка на відчуття невпевненості. Безумовно, в контексті надання допомоги малоасертивним підліткам має велике значення питання відповідальності, адже саме в цьому віці вміння відповідати за свої вчинки і, в кінцевому підсумку, за своє життя є найбільш цінним і актуальним для подальшої життєвої перспективи підлітка в цілому.

З іншого боку, проблема відповідальності, яку необхідно вводити в контекст взаємодії підлітка з оточуючими дорослими, безпосередньо пов'язана з асертивністю, оскільки не можна «апріорі» стати впевненим, не будучи готовим брати на себе відповідальність за всі нюанси своєї поведінки і всього теперішнього та майбутнього життя.

Підкреслимо також, що підлітки з низьким рівнем асертивності мають проблеми у сфері міжособистісного спілкування та взаємодії зі своїми однолітками, дорослими і батьками, і це також вимагає серйозного ставлення до них з боку психологів і шкільних вчителів, які саме в цьому повинні надавати їм кваліфіковану психологічну допомогу [Николаєв, 2016].

Висновки. Виходячи з вищесказаного, ми рекомендуємо шкільним учителям, психологам і всім, хто працює з даними підлітками:

– актуалізувати у підлітків інтерес до самих себе, своїх індивідуальних психологічних особливостей і властивостей свого характеру та поведінки;

Psychology

– надавати психологічну підтримку в ситуаціях, які концентрують невпевненість у собі, своїх силах і своїй поведінці;

– актуалізувати інтерес у підлітків до їхньої системи цінностей і ціннісних орієнтацій, особистісних сенсів, які якимось чином пов'язані з якістю асертивності, для розуміння ними існуючих психологічних проблем і труднощів;

– створювати підліткам умови для самореалізації та самопізнання з метою більш глибокого розуміння причин і особливостей власної малоасертивної поведінки та асертивних реакцій;

– формувати у них навички впевненої поведінки в складних ситуаціях міжособистісного спілкування і взаємодії;

– підтримувати їх в конфліктних ситуаціях, які можуть послабити або нівелювати асертивну поведінку та асертивні реакції;

– підтримувати у підлітків самоцінність власної особистості, навчати їх умінням спиратися на себе і свої сили;

– не провокувати ситуацій, які можуть зруйнувати їхнє позитивне уявлення про себе, підтримувати їхню ініціативу в розумінні власних помилок при навчанні малоасертивній поведінці;

– не використовувати, якщо можливо, з даними підлітками виразів і слів, що містять негативну семантику стосовно особистості підлітків, і особливо – вербальних виразів, що негативно вказують на їхню невпевненість і низьку асертивність;

– підтримувати прагнення виробляти власний стиль асертивної поведінки та асертивних реакцій;

– стимулювати їхній інтерес до ситуацій впевненої поведінки та образу впевненої сучасної молодого людини.

Необхідною та потрібною якістю для даної категорії підлітків у вчителів і психологів повинно бути, на нашу думку, вміння викликати довіру до своїх проблем, відсутність грубощів і моралізаторства, педагогічного чванства і зарозумілості, необхідність відчувати індивідуальний рівень впевненості у кожного підлітка. У тому випадку, якщо підліток не готовий до роботи над своїми проблемами, психологи і педагоги не повинні насильно стимулювати у них потреб в особистісному вдосконаленні, вирішенні власних проблем.

Перспективним напрямком подальшої роботи може бути створення розвиваючих програмі тренінгів для підлітків з низьким рівнем асертивності, в основу яких будуть покладені принципи та рекомендації нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- Адлер, 1998* – Адлер А. Воспитание детей. Взаимодействие полов / А. Адлер; пер. с англ. А. А. Валеева, Р. Р. Валеевой. – Ростов н/Д. : Феникс, 1998. – 448 с.
- Адлер, 1997* – Адлер А. О нервическом характере / А. Адлер; под ред. Э.В. Соколова; пер. с нем. И.В. Стефанович. – Спб. : Университетская книга, 1997 – 388 с.
- Голованова, 2004* – Голованова Н. Ф. Социализация и воспитание ребенка: учеб. пособ. для

- студ. высш. учеб. завед. / Н. Ф. Голованова. – СПб. : Речь, 2004. – 272 с.
- Москаленко, 2013* – Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія / В. В. Москаленко. – К. : Фенікс, 2013. – 540с.
- Николаев, 2016* – Николаев Л.О. Развитие асертивности подростков в разных условиях социализации: дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Николаев Леонид Олегович. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – 264 арк. : іл. – Бібліогр. : арк. 194-215.
- Фрейд, 1993* – Фрейд А. Психология «Я» и защитные механизмы / А. Фрейд. – М. : [б. и.], 1993. – 316 с.

REFERENCES

- Adler, 1998* – Adler A. Vospytanye detei. Vzaymodeistviye polov / A. Adler; per. s anhl. A. A. Valeeva, R. R. Valeevoi. – Rostov n/D. : Fenyks, 1998. – 448 s.
- Adler, 1997* – Adler A. O nervycheskom kharaktere / A. Adler; pod red. E. V. Sokolova; per. s nem. Y. V. Stefanovych. – Spb. : Unyversytetskaia knyha, 1997 – 388 s.
- Holovanova, 2004* – Holovanova N. F. Sotsyalizatsiya u vospytanyerebenka: ucheb. posob.: dlia stud/ vyssh. uchebzaved. / N. F. Holovanova. – SPb. : Rech, 2004. – 272 s.
- Moskalenko, 2013* – Moskalenko V. V. Sotsializatsiia osobystosti: monohraf. / V. V. Moskalenko. – K. : Feniks, 2013. – 540 s.
- Nikolaiev, 2016* – Nikolaiev L.O. Rozvytok asertyvnosti pidlitkiv u riznykh umovakh sotsializatsii : dys... kand. psykhol. Nauk : 19.00.07 / Nikolaiev Leonid Olehovych. – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2016. – 264 ark. : il. – Bibliohr. : ark. 194-215.
- Freid, 1993* – Freid A. Psykholohiia «Ya» u zashchytnye mekhanyzmy / A. Freid. – M. : [b. y.], 1993. – 316 s.

УДК 101.9:378.4(477-25)(092)

Денис Предко

НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕОРГІЯ ІВАНОВИЧА ЧЕЛПАНОВА: КИЇВСЬКИЙ ПЕРІОД

Досліджується різновекторна діяльність видатного філософа, психолога, педагога Г. Челпанова (1862-1936) в Київський період, а саме – наукова, організаційно-педагогічна, освітня діяльність, що відіграла значну роль у розвитку вітчизняної психологічної та філософської культури. Протягом 15 років (1892–1906 рр.) роботи у Київському університеті Г. Челпанов захистив магістерську та докторську дисертації, викладав логіку, філософію та психологію, став засновником і керівником психологічної семінарії при Київському університеті, організатором постійних семінарів з експериментальної психології. Аналіз педагогічної діяльності Г. Челпанова дозволяє реконструювати загальні принципи, на яких ґрунтувалася створена ним система університетської підготовки психологічних кадрів. Це, зокрема, поєднання навчання з науковими дослідженнями, де студент і викладач водночас залучені до даного процесу, поєднання філософської та психологічної культури; високий рівень теоретичної підготовки, що є запорукою оволодіння сучасними методами дослідження, перш за все – експериментальними методами. Ці принципи Г. Челпанов апробував у власній науковій та організаційно-професійній діяльності.

Ключові слова: Георгій Челпанов, Київський період, Психологічна семінарія, наукова, організаційно-педагогічна, освітня діяльність, принципи педагогічної діяльності, психологічна культура.

Исследуется разновекторная деятельность выдающегося философа, психолога, педагога Г. Челпанова (1862-1936) в Киевский период, а именно - научная, организационно-педагогическая, образовательная деятельность, которая сыграла значительную роль в развитии